

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 27, Αρ. 1 (2006)

Αφιέρωμα: Συγκρουσιακή πολιτική, κοινωνικά κινήματα

Το μοντέλο των εκλογών δεύτερης τάξης και οι Ευρωεκλογές της 13ης Ιουνίου 2004 στην Ελλάδα

Ευτυχία Τεπέρογλου, Σταύρος Σκρίνης

doi: [10.12681/hpsa.14675](https://doi.org/10.12681/hpsa.14675)

Copyright © 2017, Ευτυχία Τεπέρογλου, Σταύρος Σκρίνης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τεπέρογλου Ε., & Σκρίνης Σ. (2017). Το μοντέλο των εκλογών δεύτερης τάξης και οι Ευρωεκλογές της 13ης Ιουνίου 2004 στην Ελλάδα. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 27(1), 126–147.
<https://doi.org/10.12681/hpsa.14675>

ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΥΡΩΕΚΛΟΓΕΣ ΤΗΣ 13ης ΙΟΥΝΙΟΥ 2004 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

*Ευτυχία Τεπέρογλου - Σταύρος Σκρίνης**

Το άρθρο επιχειρεί να εξετάσει τις Ευρωεκλογές 2004 στην Ελλάδα υπό το πρίσμα του μοντέλου των εκλογών δεύτερης τάξης. Στο πρώτο μέρος, αναλύεται το θεωρητικό πλαίσιο που δίδει εκλογές μικρότερης σημασίας και αναφέρονται τα χαρακτηριστικά και οι υποθέσεις του μοντέλου που διατυπώθηκε το 1980 από τους Reif και Schmitt και έχει επικρατήσει να χρησιμοποιείται ιδιαίτερα στη μελέτη των Ευρωεκλογών. Στο δεύτερο μέρος, εξετάζονται οι κύριοι θεματικοί άξονες του μοντέλου για την εκλογική αναμέτρηση του Ιουνίου 2004 και αποδεικνύεται ότι επαληθεύονται οι υποθέσεις για τη συμμετοχή και τα ποσοστά των κομμάτων. Συνεπώς οι Ευρωεκλογές 2004 στην Ελλάδα εμπίπτουν στην κατηγορία των εκλογών δεύτερης τάξης.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σε όλα τα δημοκρατικά πολιτικά συστήματα υπάρχει, εκτός των εθνικών εκλογών, μια σειρά άλλων εκλογικών αναμετρήσεων ο αριθμός, ο σκοπός και οι λειτουργίες των οποίων διαφέρουν ανάλογα με το θεσμικό πλαίσιο και τη διοικητική οργάνωση κάθε χώρας. Η προσπάθεια για συστηματική και συγκριτική μελέτη αυτών των άλλων εκλογών ξεκίνησε στις ΗΠΑ και επικεντρώθηκε κυρίως στον εκλογικό κύκλο και τη διαφοροποίηση της επιρροής των κομμάτων στις προεδρικές και τις «ενδιάμεσες εκλογές» [mid-term elections]. Το 1960, ο Angus Campbell διατύπωσε τη θεωρία της «διόγκωσης και συρρίκνωσης» [surge and decline], με την οποία θεμελιώνονται οι

* Η Ευτυχία Τεπέρογλου είναι υποψήφια διδάκτωρ του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών και ο Σταύρος Σκρίνης, υποψήφιος διδάκτωρ του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

διαφοροποιήσεις στην εκλογική συμπεριφορά ανάμεσα στις προεδρικές και τις ενδιάμεσες αναμετρήσεις.¹ Οι σχετικές θεωρητικές προσεγγίσεις ήταν πάντως ιδιαίτερα προσανατολισμένες στο αμερικανικό πολιτικό σύστημα και τον απόλυτο δικομματισμό, επισημαίνοντας ότι στις ενδιάμεσες εκλογές το κόμμα του Προέδρου εμφανίζει, σχεδόν πάντοτε, μείωση των εκλογικών του ποσοστών. Οι αναλύσεις επικεντρώνονταν στην καμπύλη δημοτικότητας του Προέδρου και του επιτελείου του, καθώς και στην αποδοτικότητα τους στα τρέχοντα, οικονομικής κυρίως φύσης, ζητήματα. Συνεπώς, οι απώλειες ψήφων στις ενδιάμεσες εκλογές μπορούσαν να εξηγηθούν ως «δημοψηφίσματα» για την επιτυχία του Προέδρου να ανταποκριθεί στις δεσμεύσεις που είχε αναλάβει κατά την προεκλογική εκστρατεία.²

Στην Ευρώπη, η πρώτη μελέτη σχετικά με τον εκλογικό κύκλο και τη δημοτικότητα της κυβέρνησης έγινε από τον Reiner Dinkel και διατυπώθηκε με την ιδιαίτερα χρήσιμη θεωρία του περί «μικρότερης σημασίας εκλογών» [minor elections].³ Ο Dinkel παρατήρησε ότι στις εκλογές που γίνονταν στα

1. A. Campbell, «Surge and Decline: A Study of Electoral Change», *Public Opinion Quarterly*, τχ. 24, 1960, σ. 397-418· A. Campbell, *The American Voter*, Wiley, Νέα Υόρκη 1966· C.A.E. Goodhart - R.J. Bhansali, «Political economy», *Political Studies*, τχ. 18, 1970, σ. 43-106· W.L. Miller - M. Mackie, «The electoral cycle and the asymmetry of government and opposition popularity», *Political Studies*, τχ. 21, 1973, σ. 263-279· J.A. Stimson, «Public Support for American Presidents: A cyclical model», *Public Opinion Quarterly*, τχ. 40, 1976, σ. 1-21· J. Campbell, «The revised theory of surge and decline», *American Journal of Political Science*, τχ. 31, 1987, σ. 965-979· R.S. Erikson, «The puzzle of mid-term loss», *Journal of Politics*, τόμ. 50, τχ. 4, 1988, σ. 1011-1029.

2. Οι C. Jeffery - D. Hough, «The electoral cycle and multi-level voting in Germany», *German Politics*, τόμ. 10, τχ. 2, 2001, σ. 77, και ο E. Tufte, «Determinants and outcomes of midterm Congressional elections», *American Political Science Review*, τόμ. 63, τχ. 3, 1975, σ. 812-826, έχουν αναπτύξει τη «θεωρία των δημοψηφισμάτων» [referendum theory]: οι ενδιάμεσες εκλογές εκλαμβάνονται από τους ψηφοφόρους ως δημοψήφισμα για την ως τότε κυβερνητική πορεία και δύναμη. Σε αυτή την πορεία μετράται τόσο η δημόσια γενική εικόνα της διακυβέρνησης όσο και οι τάσεις στο οικονομικό πεδίο. Στα ίδια πλαίσια κινείται και η θεωρία των «εκλογών-βαρόμετρο» [barometer elections] που διατυπώθηκε από τους C. Anderson - D. Ward, «Barometer elections in Comparative Perspective», *Electoral Studies*, τόμ. 15, τχ. 4, 1996, σ. 447-460. Ως «εκλογές βαρόμετρο» ορίζονται οι εκλογές που αντανακλούν τη στάση των πολιτών απέναντι σε αλλαγές στο πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, χωρίς όμως να αλλάζει η εκτελεστική εξουσία.

3. R. Dinkel, «The relationship between federal and state elections in West Germany», στο M. Kaase - K. von Beyme (επιμ.), *Elections and Parties*, Sage, Λονδίνο 1978, σ. 63. Πρβλ., K. Reif, «European Elections as member state second-order elections revisited», *European Journal of Political Research*, τόμ. 31, τχ. 1-2, 1997, σ. 116.

γερμανικά κρατίδια [Länder] η απόδοση των κομμάτων που συμμετείχαν στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση, εξαρτιόταν από τον χρόνο διεξαγωγής αυτών των εκλογών μέσα στον ομοσπονδιακό εκλογικό κύκλο. Όσο περισσότερο απείχε η εκλογική αναμέτρηση κάθε κρατιδίου από την ομοσπονδιακή τόσο μικρότερα ήταν τα ποσοστά αυτών των κομμάτων. Μεγιστοποιούσαν την ψήφο τους όταν η εκλογική αναμέτρηση λάμβανε χώρα στην αρχή ή στο τέλος του ομοσπονδιακού εκλογικού κύκλου.

Τα χαρακτηριστικά των αναμετρήσεων τόσο των ενδιάμεσων εκλογών των ΗΠΑ όσο και των τοπικών εκλογών της Ομοσπονδιακής Γερμανίας αποτέλεσαν το έναυσμα για τη διατύπωση του θεωρητικού μοντέλου περί «εθνικών εκλογών δεύτερης τάξης» [national second order elections]. Αφετηρία για τη μελέτη αυτών των εκλογικών αναμετρήσεων –οι οποίες μέχρι τότε βρίσκονταν στη σκιά του επιστημονικού ενδιαφέροντος– θεωρείται η δημοσίευση το 1980 ενός άρθρου των Karlheinz Reif και Hermann Schmitt.⁴ Οι συγγραφείς διέκριναν ανάμεσα στις εθνικές εκλογές πρώτης τάξης [first order national elections-FOE] που αντιστοιχούν στις βουλευτικές/προεδρικές εκλογές κάθε κράτους και στις εθνικές εκλογές δεύτερης τάξης [second order national elections-SOE]. Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσεται μια πληθώρα εκλογικών αναμετρήσεων: δημοτικές, τοπικές, επαρχιακές, καντονίων, Länder

4. K. Reif - H. Schmitt, «Nine second-order national elections; a conceptual framework for the analyses of European election results», *European Journal of Political Research*, τόμ. 8, τχ. 3, 1980, σ. 3-44. Επίσης, K. Reif, *Ten European Elections. Campaigns and Results of the 1979/81 First Direct Elections to the European Parliament*, Gower, Aldershot 1985a. Οι ακόλουθες δημοσιεύσεις συμπληρώνουν τη βιβλιογραφία σχετικά με τις εκλογές δεύτερης τάξης: O. Niedermayer - H. Schmitt (επιμ.), *Wahlen und Europäische Einigung*, Westdeutscher Verlag, Opladen 1994· C. van der Eijk - M. Franklin (επιμ.), *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the face of Union*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1996· M. Marsh, «Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections», *British Journal of Political Research*, τόμ. 28, τχ. 4, 1998, σ. 591-607· M. Franklin, «European Elections and the European voter», στο J. Richardson (επιμ.), *European Union. Power and Policy-Making*, 2η έκδοση, European Public Policy, Routledge, Λονδίνο 2001, σ. 201-216· A. Freire, «Second Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal», *South European Society - Politics*, τόμ. 9, τχ. 3, 2004, σ. 54-79· O. Niedermayer - H. Schmitt (επιμ.), *Die Europawahl 2004*, VS-Verlag, Wiesbaden 2005· H. Schmitt, «The European Parliament Elections of June 2004: still Second order?», υπό δημοσίευση στο *West European Politics*· C. van der Eijk - Wouter van der Brug (επιμ.), *Voting in European Parliament Elections: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*, University Notre Dame Press, 2005. Ιδιαίτερα σημαντική στη μελέτη των Ευρωεκλογών είναι η συμβολή του ερευνητικού προγράμματος European Elections Study-EES που έχει ξεκινήσει από τις Ευρωεκλογές του 1989. Πρβλ. www.ees-homepage.net.

(της Γερμανίας), νομοθετικών εκπροσώπων προεδρικών συστημάτων, καθώς και οι επαναληπτικές εκλογικές αναμετρήσεις [by-elections].⁵ Στο άρθρο τους, οι δύο συγγραφείς διερευνούν αν οι πρώτες Ευρωεκλογές που διεξήχθησαν στις 7 και 10 Ιουνίου 1979 αντιπροσωπεύουν χαρακτηριστικό παράδειγμα εκλογών δεύτερης τάξης.

Βασική υπόθεση και καινοτομία του θεωρητικού μοντέλου των Reif και Schmitt αποτελεί η διαπίστωση ότι η πολιτική арένα των ευρωπαϊκών εκλογών συνδυάζει εννέα (το 1979 η Ευρωπαϊκή Κοινότητα είχε εννέα κράτη-μέλη) διαφορετικές πολιτικές арένες εκλογών δεύτερης τάξης. Σε κάθε κράτος-μέλος της τότε ΕΟΚ η κυρίαρχη πολιτική арένα δεν είναι άλλη από την εθνική [first order political arena-FOPA] και επομένως το αποτέλεσμα των Ευρωεκλογών [second order political arena-SOPA] επηρεάζεται σαφώς από τις κατά περίπτωση εθνικές πολιτικές και την κυρίαρχη εθνική πολιτική арένα. Δηλαδή, τη χρονική στιγμή που λαμβάνουν χώρα οι Ευρωεκλογές, η προαναφερθείσα FOPA παίζει σημαντικό –αν όχι και καταλυτικό– ρόλο στην ονομαζόμενη SOPA.⁶

Οι συγγραφείς τοποθετούν χρονικά, για κάθε κράτος-μέλος, τις Ευρωεκλογές μέσα στον εκλογικό κύκλο των εθνικών εκλογών και προβλέπουν ότι στις εκλογές δεύτερης τάξης το ποσοστό συμμετοχής θα είναι χαμηλότερο, τα μικρότερα καθώς και τα νεοσύστατα κόμματα θα έχουν δυνατότητες αύξησης της κομματικής τους δύναμης και το ποσοστό άκυρων ψήφων θα είναι υψηλότερο.⁷ Τέλος, αναλύουν εκτενώς την κομματική δύναμη των κυβερνητικών κομμάτων ή συνασπισμών και καταλήγουν ότι είναι σαφέστατα συρρικνωμένη σε σύγκριση με την αντίστοιχη μιας εθνικής αναμέτρησης.⁸ Τα παραπάνω χαρακτηριστικά προκύπτουν από το γεγονός ότι στις Ευρωεκλογές το διακύβευμα είναι μικρότερο, διότι από την αναμέτρηση δεν προκύπτει ποιο κόμμα ή κυβερνητικός συνασπισμός θα αναλάβει τη διακυβέρ-

5. P. Norris, «Nomination: second order elections revisited», *European Journal of Political Research*, τόμ. 31, τχ. 1-2, 1997, σ. 111.

6. K. Reif - H. Schmitt, 1980, ό.π.· K. Reif, 1985a, ό.π.

7. Στο άρθρο του 1997, ο Reif διευκρινίζει ότι δεν είναι μόνο τα μικρότερα κόμματα που έχουν καλύτερες ευκαιρίες στις εκλογές δεύτερης τάξης σε σύγκριση με τα μεγαλύτερα, αλλά και τα ριζοσπαστικά καθώς και τα λαϊκιστικά και τα κόμματα διαμαρτυρίας: K. Reif, 1997, ό.π., σ. 118.

8. Μάλιστα οι απώλειες ακολουθούν την πορεία του εκλογικού κύκλου των βουλευτικών εκλογών και μπορεί να είναι τέτοιου βαθμού, ώστε νικητής των Ευρωεκλογών να αναδειχθεί η αξιωματική αντιπολίτευση ή ακόμη και κάποιο άλλο κόμμα της πολιτικής σκηνής. H. Schmitt, «The European Parliament Elections of June 2004: still Second order?», ό.π.

νηση. Το ευρωπαϊκό εκλογικό σώμα ψηφίζει με εθνικά κριτήρια, η προεκλογική εκστρατεία και τα ΜΜΕ εστιάζονται σε εθνικά ζητήματα και οι ηγέτες αναζητούν την υποστήριξη των ψηφοφόρων βασισμένοι σε εθνικές πλατφόρμες διαμόρφωσης πολιτικής [national policy platforms].⁹

Η διάσταση του μικρότερου διακυβεύματος ορίζεται και ως πρώτος άξονας του μοντέλου και θεωρείται από πολλούς μελετητές των Ευρωεκλογών αφετηρία για την κατανόηση της λογικής που διέπει τις εκλογές δεύτερης τάξης. Η μελέτη των Reif και Schmitt στηρίχθηκε αρχικά και στους εξής επιπλέον άξονες: τα ιδιαίτερα διακυβεύματα [specific issues] της αναμέτρησης, το θεσμικό πλαίσιο των εκλογών, την προεκλογική εκστρατεία, τις μεταβολές στην κύρια πολιτική αρένα και τέλος, τις ευρύτερες κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές.¹⁰

Η υπόθεση των Reif και Schmitt ως προς την απόφαση των ψηφοφόρων να μην υποστηρίξουν στις ευρωκάλπες το κυβερνητικό κόμμα ή συνασπισμό ή και οποιοδήποτε άλλο κόμμα το οποίο όμως θα ψήφιζαν αν διεξάγονταν βουλευτικές εκλογές, αναδεικνύει ορισμένα κρίσιμα ερωτήματα τα οποία, σύμφωνα με τους C. van der Eijk, M. Franklin και M. Marsh, οι εμπνευστές του μοντέλου δεν εξετάζουν: γιατί οι ψηφοφόροι επιλέγουν να στηρίζονται στην εθνική πολιτική σφαίρα σε μια αναμέτρηση για την ανάδειξη των μελών του Ευρωκοινοβουλίου; Ποιοι είναι οι αποδέκτες αυτής της αποδοκιμασίας προς το κόμμα που θα ψήφιζαν αν διεξάγονταν βουλευτικές εκλογές; Κάτω από ποιες προϋποθέσεις θα έχει μεγαλύτερο αντίκτυπο αυτή η αποδοκιμασία; Οι απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα σχετίζονται με το είδος του μηνύματος που οι ψηφοφόροι θέλουν να στείλουν προς τα πολιτικά κόμματα και τους αρχηγούς τους. Όταν, παραδείγματος χάριν, οι Ευρωεκλογές διεξάγονται λίγο πριν από μια εθνική αναμέτρηση, η εθνική πολιτική σκηνή βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος και ως εκ τούτου τα κόμματα έχουν ισχυρότερα κίνητρα να προσαρμόσουν την πολιτική τους με βάση τα

9. D. Caramani, «The formation of a European Electorate. Evidence from Electoral Volatility Measures, 1970s–2000s», *Working Paper*, Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung, 2004, σ. 1.

10. Οι παράμετροι των «ιδιαίτερων συνθηκών», του «θεσμικού πλαισίου», της «αλλαγής στην κύρια πολιτική αρένα» και της «κοινωνικής και πολιτισμικής αλλαγής» αναφέρονται στις γενικές τάσεις που επικρατούν πέρα από τις εκλογές και μπορεί να επηρεάσουν τη συμπεριφορά των εκλογέων. Πρβλ. G. Irwin, «Second-order or Third-rate?», *Electoral Studies*, τόμ. 12, τχ. 2, 1995, σ. 183–198· M. Marsh, 1998, ό.π.· A. Heath - I. McLean - B. Taylor - J. Curtice, «Between first and second order: A comparison of voting behaviour in European and local elections in Britain», *European Journal of Political Research*, τόμ. 35, τχ. 3, 1999, σ. 389–414.

μπνύματα που έλαβαν από τις ευρωκάλπες. Αν μέρος των ψηφοφόρων επιλέγει το κόμμα που θα ψηφίσει στις Ευρωεκλογές για να «προειδοποιήσει» το κόμμα του ή/και για να ασκήσει κριτική, τότε αναμένονται διαφορετικά εκλογικά πρότυπα στις Ευρωεκλογές, ανάλογα με το αν διεξάγονται λίγο πριν ή λίγο μετά από βουλευτικές εκλογές.¹¹ Αυτή η παρατήρηση είναι άμεσα συνυφασμένη με την τοποθέτηση των Ευρωεκλογών στον κύκλο των εκλογών πρώτης τάξης.

2. ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΕΚΛΟΓΩΝ: ΨΗΦΟΣ ΣΥΜΠΑΘΕΙΑΣ Ή ΕΙΛΙΚΡΙΝΗΣ ΨΗΦΟΣ ΚΑΙ ΨΗΦΟΣ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΣ

Το ζήτημα μελέτης του εκλογικού κύκλου στο υπό εξέταση μοντέλο των Ευρωεκλογών συνδέεται με την παρατήρηση ότι κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης εντοπίζονται διαφορετικά επίπεδα δημοτικότητας, με τις αντίστοιχες πολιτικές συνέπειες, ανάλογα με το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα σε μια αναμέτρηση εκλογών πρώτης τάξης και στην αντίστοιχη εκλογών δεύτερης τάξης: πρόκειται για την *περίοδο χάριτος* [honeymoon period], την *ενδιάμεση περίοδο* [midterm period] και την *ύστερη περίοδο* [later term period] του εκλογικού κύκλου.¹²

11. M. Marsh - M. Franklin, «The Foundations: Unanswered Questions from the Study of European Elections, 1979-1994», στο Cees van der Eijk - M. Franklin (επιμ.), 1996, *ό.π.*, σ. 14· C. van der Eijk - M. Franklin - M. Marsh, «What Voters Teach us about Europe-wide Elections; What Europe-wide Elections Teach us about Voters», *Electoral Studies*, τόμ. 15, τχ. 2, 1996, σ. 152.

12. K. Reif - H. Schmitt, 1980, *ό.π.*· K. Reif, 1985α, *ό.π.*· K. Reif, «National Electoral Cycles and European Elections 1979 and 1984», *Electoral Studies*, τόμ. 3, τχ. 3, 1985β, σ. 244-255· E. Tufte, *ό.π.*· C. Anderson - D. Ward, *ό.π.*· C. van der Eijk - M. Franklin - E. Orpenhuis, «The strategic context: party choice», στο C. van der Eijk - M. Franklin (επιμ.), *ό.π.*, σ. 332-365. Ορισμένοι μελετητές, πρβλ. M. Marsh, 1998, *ό.π.*, χρησιμοποιούν στατιστικές μετρήσεις της μεταβλητής του εκλογικού κύκλου. Πρβλ. A. Freire, *ό.π.* Για την περίπτωση της Ελλάδας, πρβλ. επίσης A. Freire - E. Teperoglou, «European Elections and Electoral Cycles in Greece and Portugal, 1981/87-2004», άρθρο που παρουσιάστηκε στο Συνέδριο για τις Ευρωεκλογές του 2004, Κεντρικό Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο, Βουδαπέστη, 21-22 Μαΐου 2005, διαθέσιμο στο: www.ees-hompage.net/papers. Εδώ είναι επίσης χρήσιμο να επισημανθεί η παρατήρηση του M. Marsh ότι ούτε όλες οι εκλογές πρώτης τάξης είναι το ίδιο σημαντικές. Σε κράτη όπου οι εθνικές εκλογές διακρίνονται για τις περιορισμένες δυνατότητες εναλλαγής κυβέρνησης, εξαιτίας της παγίωσης ενός πολυκομματικού συστήματος και του σχηματισμού κυβερνήσεων συνασπισμού, ενδεχομένως η αναμέτρηση να μην έχει ιδιαίτερη βαρύτητα και

Έχοντας ως βάση προσέγγισης τη χρονική στιγμή που διεξάγονται οι ευρωπαϊκές αναμετρήσεις στον κύκλο των εκλογών πρώτης τάξης, αναφύονται ενδιαφέροντα συμπεράσματα για τη συμπεριφορά των ψηφοφόρων στις Ευρωεκλογές. Εκκινώντας από την παρατήρηση ότι το εκλογικό σώμα των Ευρωεκλογών είναι περισσότερο «απελευθερωμένο», ο ίδιος ψηφοφόρος μπορεί στις εθνικές εκλογές της χώρας του να αποφασίσει τελικώς να ψηφίσει το μεγαλύτερο πολιτικό κόμμα που αγγίζει περισσότερο τις απόψεις του, να υιοθετηθεί δηλαδή την ονομαζόμενη «χρηστική» ψήφο «τακτικής»¹³ [useful/tactical vote], ενώ στην περίπτωση των Ευρωεκλογών να εκφράσει μία ψήφο συμπάθειας ή ειλικρινή ψήφο [vote with the heart, sincere voting].¹⁴

Όσον αφορά τις Ευρωεκλογές που διεξάγονται κατά την περίοδο χάριτος, όπως ήταν οι τελευταίες στην Ελλάδα, διατυπώνεται η άποψη ότι τα κυβερνητικά κόμματα θα αυξήσουν την εκλογική τους επιρροή στις Ευρωεκλογές ή το αποτέλεσμα θα είναι πολύ κοντά στο αντίστοιχο των εθνικών που προηγήθηκαν.¹⁵ Μια άλλη ομάδα μελετητών υποστηρίζει ότι η ειλικρινής ψήφος εκδηλώνεται σε μεγαλύτερο βαθμό σε Ευρωεκλογές που έχουν να αντιμετωπίσουν τη λεγόμενη «εκλογική κόπωση» [electoral fatigue], εφόσον

συνεπώς να μην διαφέρει ριζικά από τις αντίστοιχες αναμετρήσεις δεύτερης τάξης που λαμβάνουν χώρα στο ίδιο κομματικό σύστημα (M. Marsh, *ό.π.*).

13. Υπάρχει σχέση μεταξύ του αριθμού των κομμάτων και της ψήφου τακτικής, και μάλιστα είναι αντιστρόφως ανάλογη: όσο περισσότερα κόμματα, τόσο λιγότερη ψήφος τακτικής. Όπως αναφέρει ο M. Marsh για τα πολυκομματικά συστήματα, σε αρκετά ευρωπαϊκά κράτη, η σχέση μεταξύ εκλογών και της κυβέρνησης που σχηματίζεται είναι μάλλον αδιαφανής, ενώ αντίθετα, στη Μ. Βρετανία ή τη Γερμανία, η εναλλαγή στην εξουσία είναι πιο πιθανή (M. Marsh, 1998, *ό.π.*, σ. 597).

14. M. Marsh - M. Franklin, 1996, *ό.π.*, σ. 16-21. Μάλιστα έχει διατυπωθεί και ο όρος «περίπου μετακινούμενοι» [quasi-switched] ψηφοφόροι. Χρησιμοποιείται για εκείνους τους ψηφοφόρους που από τις έρευνες ομάδας μελετητών για τις Ευρωεκλογές δήλωσαν ότι θα ψήφισαν άλλο κόμμα αν διεξαγόταν παράλληλα εκλογική αναμέτρηση για την ανάδειξη εθνικής κυβέρνησης. Ο όρος, σε σύγκριση με εκείνο των split-ticket ψηφοφόρων των αμερικανικών εκλογών, δεν έχει σκοπό να υποδηλώσει την αλλαγή με το πέρασμα του χρόνου αλλά την αντίθεση ανάμεσα στις εκλογικές προτιμήσεις σε ευρωπαϊκό και σε εθνικό επίπεδο. Στην περίπτωση της παράλληλης διεξαγωγής βουλευτικών εκλογών και Ευρωεκλογών ο προσδιορισμός των «περίπου μετακινούμενων» ψηφοφόρων είναι άμεσα διακριτός. Στις περιπτώσεις μη παράλληλης διεξαγωγής η προσέγγισή τους καθίσταται πιο σύνθετη. Για τον όρο, βλ. ενδεικτικά C. van der Eijk - M. Franklin, «The Research: Studying the Elections of 1989 and 1994», στο *Choosing Europe?*, *ό.π.*, σ. 47.

15. K. Reif - H. Schmitt, 1980; *ό.π.* K. Reif, 1985a, 1985β, *ό.π.* M. Marsh, 1998, *ό.π.* E. Tufte, *ό.π.*

διεξάγονται παράλληλα ή λίγο μετά από εθνικές εκλογές και δεν υπάρχουν συνέπειες για το κυβερνών κόμμα ή συνασπισμό. Ως εκ τούτου, τα μεγαλύτερα κόμματα θα χάσουν ψήφους και τα μικρότερα θα βρεθούν σε πλεονεκτικότερη θέση αυξάνοντας τη δύναμή τους.¹⁶

Μια δεύτερη περίπτωση είναι εκείνη του ψηφοφόρου που στις τελευταίες εθνικές εκλογές ψήφισε το κόμμα που τελικώς σχημάτισε κυβέρνηση (ή συμμετείχε σε κυβέρνηση) και μετά από ένα χρονικό διάστημα δεν είναι ικανοποιημένος από την κυβερνητική πολιτική. Για την ενδιάμεση περίοδο, οι μελετητές συμφωνούν ότι τα κυβερνητικά κόμματα έχουν απώλειες στις εκλογές δεύτερης τάξης, καθώς ο συγκεκριμένος ψηφοφόρος είτε θα προτιμήσει την αποχή ή το άκυρο είτε θα ψηφίσει ένα αντίπαλο κόμμα. Ο λόγος για την τελευταία του επιλογή δεν είναι επειδή άλλαξαν οι κομματικές του προτιμήσεις αλλά γιατί με τον τρόπο αυτόν θέλει, μέσω των εκλογών δεύτερης τάξης, να «προειδοποιήσει» το κόμμα. Χρησιμοποιεί δηλαδή τις Ευρωεκλογές για να ασκήσει κριτική στις κυβερνητικές επιλογές, ενώ στις επόμενες εθνικές εκλογές είναι ενδεχόμενο να επανέλθει στο κόμμα που συνήθως υποστηρίζει.¹⁷

Αυτή η στάση μερίδας του εκλογικού σώματος, που συνιστά ψήφο διαμαρτυρίας [protest vote, sanction vote] και για την οποία έχει χρησιμοποιηθεί ο εύστοχος όρος «voting with the boot»¹⁸ εκδηλώνεται ακόμη περισσότερο σε Ευρωεκλογές που διεξάγονται λίγο πριν από εθνικές. Το εκλογικό σώμα θα επιλέξει στρατηγικά το κόμμα που θα ψηφίσει, υπό την έννοια ότι οι ψηφοφόροι αντιλαμβάνονται πως οι πολιτικοί θεωρούν τις Ευρωεκλογές ως νέα ένδειξη της εκλογικής τους δύναμης. Αυτή η επιλογή των ψηφοφόρων ευνοεί, σε αντίθεση με την προηγούμενη περίπτωση της ψήφου συμπάθειας, τα μικρά εξτρεμιστικά και ριζοσπαστικά κόμματα.¹⁹

16. C. van der Eijk - M. Franklin - E. Oppenhuis, ό.π.

17. K. Reif - H. Schmitt, 1980, ό.π.· K. Reif, 1985α, 1985β, ό.π.· M. Marsh, 1998, ό.π.· E. Tufte, ό.π.· C. Anderson - D. Ward, ό.π.· C. van der Eijk - M. Franklin - E. Oppenhuis, ό.π.

18. Οι ψηφοφόροι έχουν τη δυνατότητα να εκδηλώσουν τη διαμαρτυρία τους χωρίς επίεκια [put in the boot] – πρόκειται για ποδοσφαιρικό όρο που προέρχεται από το λεξιλόγιο των βρετανών χούλιγκαν. E. Oppenhuis - C. van der Eijk - M. Franklin, «The Party Context: Outcomes», στο *Choosing Europe?*, ό.π., σ. 301-304.

19. Στο ίδιο, σ. 302. Για την ύστερη περίοδο του εκλογικού κύκλου οι απόψεις των μελετητών διίστανται στο σημείο του μεγέθους των απωλειών για τα κυβερνητικά κόμματα. Σε αντίθεση με την ψήφο διαμαρτυρίας, οι Reif - Schmitt, τονίζουν ότι σε αυτή την περίοδο αρχίζει να ανακάττει η κυβερνητική δημοτικότητα και επομένως οι απώλειες θα είναι μικρότερες σε σύγκριση με τις αντίστοιχες της ενδιάμεσης περιόδου.

3. ΟΙ ΕΥΡΩΕΚΛΟΓΕΣ ΤΗΣ 13ης ΙΟΥΝΙΟΥ 2004 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΕΚΛΟΓΕΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΤΑΞΗΣ;

Το βασικό ερώτημα αυτής της μελέτης είναι αν επαληθεύονται στις ελληνικές Ευρωεκλογές του 2004 οι υποθέσεις των Reif - Schmitt, σύμφωνα με τις οποίες, το ποσοστό συμμετοχής στις Ευρωεκλογές είναι χαμηλότερο σε σύγκριση με το αντίστοιχο των εθνικών εκλογών, τα κυβερνητικά κόμματα αλλά και γενικότερα τα μεγάλα κόμματα σημειώνουν απώλειες και τα μικρά κόμματα είναι οι «κερδισμένοι» της αναμέτρησης.

Στις τελευταίες Ευρωεκλογές καταγράφηκαν στο σύνολο της Ε.Ε. τα υψηλότερα ποσοστά αποχής: η συμμετοχή έφτασε μόλις το 45,7% συνεχίζοντας τη σταθερά πτωτική τάση της από 63% το 1979, σε 61% το 1984, 58,5% το 1989, 56,8% το 1994 και 49,9% το 1999.²⁰

20. Το ζήτημα της αποχής στις Ευρωεκλογές αποτελεί κεντρικό θεματικό άξονα πολλών μελετών, τα πορίσματα των οποίων μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο διαφορετικές προσεγγίσεις. Αφενός, ο Schmitt σε άρθρο του στο οποίο μελετά τη συμμετοχή στις γερμανικές Ευρωεκλογές του 2004 υποστηρίζει ότι η αποχή δεν συνεπάγεται έλλειψη νομιμοποίησης της ίδιας της Ε.Ε. και του θεσμού των Ευρωεκλογών ειδικότερα. Στις εκλογές δεύτερης τάξης η αποχή συνδέεται περισσότερο με την έλλειψη πολιτικοποίησης και εκλογικής κινητοποίησης. Πρβλ. H. Schmitt, «Die Beteiligung der Deutschen an der Europawahl 2004», στο O. Niedermayer - H. Schmitt (επιμ.), 2005, *ό.π.*, σ. 124-141. Σύμφωνα με πολυμεταβλητές αναλύσεις προσδιοριστικοί παράγοντες της συμμετοχής (ή της αποχής) αναδεικνύονται τόσο ατομικοί λόγοι [individual level determinants of turnout], όσο και το ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο [systemic and contextual determinants of turnout]. Βλ. J.G. Blumer - A.D. Fox, *The European Voter: Popular Responses to the First European Community Elections*, Policy Studies Institute, Λονδίνο 1982· H. Schmitt - P. Mannheimer, «About voting and non-voting in the European Elections of June 1989», *Special issue of the European Journal of Political Research*, τόμ. 19, τχ. 1, 1991, σ. 31-54· C. van der Eijk - M. Franklin (επιμ.), *Choosing Europe?*, *ό.π.*· H. Schmitt - C. van der Eijk, «Non-voting in European Parliament Election and Support for European Integration», στο C. van der Eijk - Wouter van der Brug (επιμ.), 2005, *ό.π.* Η δεύτερη προσέγγιση, που βρίσκεται στον αντίποδα της προηγούμενης, στηρίζεται κυρίως στα πορίσματα των J. Blondel - R. Sinnott - P. Svensson, *People and parliament in the European Union: Participation, Democracy, and Legitimacy*, Clarendon Press, Οξφόρδη 1998, των οποίων το βασικό συμπέρασμα συνοψίζεται στην παρατήρηση ότι η «πθελιμένη ευρω-αποχή» [voluntary Euro-abstention] επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τις θέσεις για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και τους υποψήφιους και δεν συνδέεται με τους λόγους που προβάλλονται στο μοντέλο των εκλογών δεύτερης τάξης. Σχετικά με την αποχή σε ευρωπαϊκό επίπεδο, πρβλ. Μ. Μενδρινού, «Ευρωεκλογές: εκλογικοί ανταγωνισμοί και κομματικά συστήματα», *Πολιτική Επιστήμη*, αφιέρωμα στις Βουλευτικές και Ευρωπαϊκές Εκλογές 2004, τχ. 1, 2005, σ. 52-75.

Στην Ελλάδα, το ποσοστό συμμετοχής έφτασε το 63,22%,²¹ ενώ το 1999 ήταν 70,21% και η διαφορά με το αντίστοιχο ποσοστό των βουλευτικών του 2000 ήταν 4,72 μονάδες. Συγκρίνοντας τα ποσοστά συμμετοχής μεταξύ των δύο εκλογικών αναμετρήσεων του 2004, η διαφορά είναι τριπλάσια: αγγίζει το 13,3%. Για πρώτη φορά επιβεβαιώνεται (και) στην Ελλάδα με σαφήνεια το χαρακτηριστικό της αυξημένης αποχής στις εκλογές δεύτερης τάξης.²²

Υπολογίζοντας τους μέσους όρους συμμετοχής στις βουλευτικές εκλογές και στις Ευρωεκλογές από το 1981 έως και το 2004 προκύπτει μια διαφορά 3,1 ποσοστιαίων μονάδων (μέσος όρος βουλευτικών: 77,6 και Ευρωεκλογών: 74,5 αντίστοιχα). Το γεγονός ότι στην περίπτωση της Ελλάδας η ψήφος είναι οιονεί υποχρεωτική, συμβάλλει στη καταγραφή υψηλών ποσοστών συμμετοχής στις ευρωκάλπες.²³ Συγκρίνοντας το ποσοστό προσέλευσης των ελλήνων ψηφοφόρων με τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο όρο, η αποχή στην Ελλάδα είναι περιορισμένου μεγέθους σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κράτη-

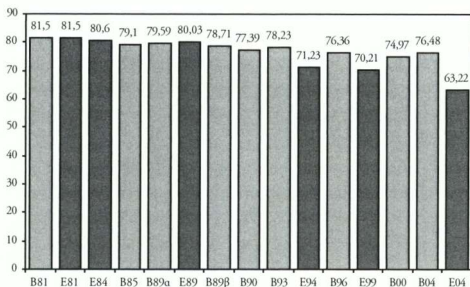
21. Σε αυτό το σημείο είναι αναγκαίο να επισημανθεί, σύμφωνα με μελετητές, ότι το ποσοστό της πραγματικής προσέλευσης στις κάλπες είναι περίπου 13 μονάδες υψηλότερο. Πρβλ. M. Franklin, 2001, ό.π., σ. 207: *Choosing Europe?*, ό.π. Αυτή η διαφορά δεν σχετίζεται μόνο με την κατάσταση των εκλογικών καταλόγων αλλά κυρίως με το ότι οι εκλογικοί κατάλογοι των βουλευτικών και των Ευρωεκλογών του 2004 συντάχθηκαν με βάση τα δημοτολόγια. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται οι Έλληνες που μετανάστευσαν ή έφυγαν για ένα χρονικό διάστημα στο εξωτερικό, παιδιά μεταναστών που κατοικούν μόνιμα σε άλλη χώρα κ.λπ. (πρβλ. και M. Δρεττάκης, *Βουλευτικές εκλογές και Ευρωεκλογές 2004*, Αθήνα 2004, σ. 15-17). Για τα ποσοστά αποχής στις τελευταίες Ευρωεκλογές στην Ελλάδα, βλ. επίσης τη μελέτη του Γ. Ανδρεάδη, «Αποχή στις βουλευτικές εκλογές και Ευρωεκλογές 2004», *Πολιτική Επιστήμη*, ό.π., σ. 76-88.

22. Στην περίοδο που μεσολάβησε από τις βουλευτικές εκλογές της 7ης Μαρτίου 2004 ως και τις παραμονές των Ευρωεκλογών, για πρώτη φορά και στην Ελλάδα υπήρχε ήδη έκδηλη ανησυχία για αύξηση του ποσοστού της αποχής. Στην επιτόπια έρευνα που διεξήχθη το διάστημα 20 Φεβρουαρίου-28 Μαρτίου 2004 για το *Standard Eurobarometer* nr. 61 οι Έλληνες, με το υψηλότερο ποσοστό (66%), μεταξύ των υπόλοιπων Ευρωπαίων πολιτών, δήλωσαν την πρόθεσή τους να συμμετάσχουν στις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τον Ιούνιο καθώς τοποθετήθηκαν πλειοψηφικά στο σημείο 10 της κλίμακας. Το ποσοστό είναι κοντά στο επίσημο τελικό ποσοστό συμμετοχής. Θεωρείται υψηλό για τον ευρωπαϊκό μέσο όρο αλλά, παράλληλα, το χαμηλότερο για τα ελληνικά εκλογικά δεδομένα.

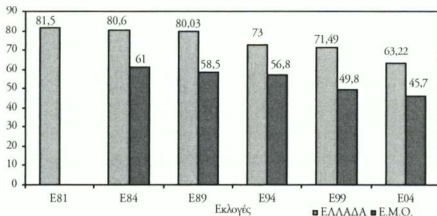
23. Αντίστοιχα υψηλά ποσοστά συμμετοχής στις Ευρωεκλογές σημειώνονται και στο Λουξεμβούργο και στο Βέλγιο με υποχρεωτική ψήφο, καθώς και στην Ιταλία ως το 1993 οπότε καταργήθηκε η υποχρεωτικότητα της ψήφου. Αναφορικά με τους παράγοντες που ευνοούν την καταγραφή υψηλών ποσοστών συμμετοχής, πρβλ. M. Franklin - C. van der Eijk - E. Oppenhuis, «The Institutional Context», ό.π., σ. 306-331, καθώς και τη μελέτη M. Mattila, «Why bother? Determinants of turnout in the European elections», *Electoral Studies*, τόμ. 22, τχ. 3, 2003, σ. 449-468.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

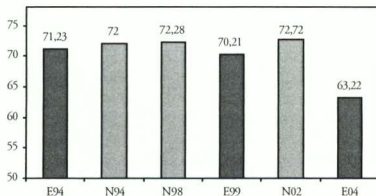
α: Εξέλιξη του ποσοστού συμμετοχής στις ελληνικές εκλογές για το ευρωπαϊκό και το εθνικό κοινοβούλιο 1981-2004

β: Σύγκριση της εξέλιξης του ποσοστού συμμετοχής στις ελληνικές Ευρωεκλογές με τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο όρο

γ: Εξέλιξη του ποσοστού συμμετοχής στις ελλην. εκλογές δεύτερης τάξης 1994-2004

Πηγή: Επεξεργασία αποτελεσμάτων του Υπουργείου Εσωτερικών.

μέλη της Ε.Ε. Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η σύγκριση των ποσοστών συμμετοχής στις Ευρωεκλογές με τα αντίστοιχα των νομαρχιακών, ως άλλων εκλογών δεύτερης τάξης. Σύμφωνα με τους Reif - Schmitt η συμμετοχή στις Ευρωεκλογές είναι ακόμη πιο περιορισμένη και από την αντίστοιχη άλλων εκλογικών αναμετρήσεων δεύτερης τάξης.²⁴ Αυτό το χαρακτηριστικό επιβεβαιώνεται και στην Ελλάδα (διάγραμμα 1γ).

Ένας από τους σημαντικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες της συμμετοχής στις Ευρωεκλογές είναι η χρονική στιγμή διεξαγωγής τους μέσα στον εκλογικό κύκλο των βουλευτικών εκλογών. Από σχετικές αναλύσεις, προκύπτει ότι Ευρωεκλογές που διεξήχθησαν στην αρχή του εκλογικού κύκλου σημειώνουν χαμηλά ποσοστά συμμετοχής (διαφορά μεγαλύτερη από 10% σε σύγκριση με τα αντίστοιχα των εθνικών εκλογών). Αντίθετα εκείνες οι Ευρωεκλογές που διεξάγονται λίγο πριν από εθνικές, δηλαδή στο τέλος του εκλογικού κύκλου, διακρίνονται από υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής.²⁵ Τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής στις τελευταίες ελληνικές Ευρωεκλογές βρίσκονται σε συνάφεια με το γεγονός ότι η ευρωπαϊκή αναμέτρηση διεξήχθηκε στην αρχή του εκλογικού κύκλου των εκλογών πρώτης τάξης και υποδεικνύουν ότι ο συμπληρωματικός και δευτερεύων χαρακτήρας τους προέρχεται (και) από την εκλογική κόπωση μέρους των ψηφοφόρων από τις πρόσφατες εθνικές εκλογές.

Συνολικά στις ευρωκάλπες προσήλθαν περίπου 1.300.000 λιγότεροι ψηφοφόροι σε σύγκριση με τις βουλευτικές εκλογές του Μαρτίου 2004. Όπως προκύπτει από εκτιμήσεις που έγιναν με βάση τα αντίστοιχα exit polls, από αυτούς το 57% είχε ψηφίσει τον Μάρτιο το ΠΑΣΟΚ, το 33% τη ΝΔ και το 10% τα υπόλοιπα κόμματα.²⁶ Αναμφισβήτητο ένα τμήμα των ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ επέλεξε την αποχή για λόγους που συνδέονται με τη γενικότερη

24. K. Reif, 1985a, *ό.π.*, σ. 16. Για τις ελληνικές νομαρχιακές εκλογές ως εκλογές δεύτερης τάξης, πρβλ. Γ. Μαυρίδης, «Νομαρχιακές εκλογές 1994-2002 εκλογές δεύτερης τάξης», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 21, 2003, σ. 95-105.

25. M. Marsh - M. Franklin, 1996, *ό.π.*, σ. 17-19. Επιχειρώντας να εφαρμόσουμε τα συμπεράσματά τους στις ελληνικές Ευρωεκλογές προκύπτει ότι σε αυτές του 1984 επιβεβαιώνονται τα πορίσματα των μελετών, εφόσον διακρίθηκαν για υψηλά ποσοστά συμμετοχής και διεξήχθησαν λίγο πριν από εθνικές εκλογές. Τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των Ευρωεκλογών του 1994 που τοποθετούνται στην αρχή του εκλογικού κύκλου επαληθεύουν και πάλι το μοντέλο. Στην περίπτωση των Ευρωεκλογών του 1999 το μοντέλο διαψεύδεται γιατί αν και πραγματοποιήθηκαν ένα χρόνο πριν από τις εθνικές, συγκέντρωσαν το χαμηλότερο (μέχρι τότε) ποσοστό συμμετοχής.

26. *Τα Νέα*, 15 Ιουνίου 2004.

αδιαφορία του εκλογικού σώματος για τέτοιου είδους αναμετρήσεις (παράμετρος που αφορά όλα τα κόμματα όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και –σε μεγαλύτερο ίσως βαθμό– όλα τα ευρωπαϊκά). Ένα άλλο σημαντικό τμήμα των ψηφοφόρων του, επέλεξε την αποχή εκφράζοντας τη δυσαρέσκεία του προς το κόμμα. Ανεξαρτήτως κομματικής προτίμησης, το γεγονός της μη προσέλευσης στις κάλπες ενός καθόλου ευκαταφρόνητου ποσοστού εκλογέων καταδεικνύει την αποξένωση και αποστασιοποίηση των πολιτών από τις εθνικές πολιτικές ελίτ και από την ίδια τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης.²⁷

Ένα επιπλέον ζήτημα που ανακύπτει είναι η χρονική στιγμή της απόφασης για αποχή από τις Ευρωεκλογές. Ευρήματα του Ευρωβαρόμετρου δείχνουν ότι περίπου το 1/4 από όσους τελικά απείχαν είναι σταθεροί απέχοντες (24%), ένα ισοδύναμο τμήμα (23%) αποφάσισε μερικούς μήνες νωρίτερα να μην προσέλθει στις κάλπες, ενώ το 38% δήλωσε ότι επέλεξε να απέχει την ημέρα των εκλογών ή μερικές μέρες πριν από την αναμέτρηση. Οι λόγοι που επικαλέστηκαν οι απέχοντες συνδέονται με το χαρακτηριστικό της μικρότερης σημασίας των εκλογών δεύτερης τάξης: το υψηλότερο ποσοστό (31%) δήλωσε ότι ήταν «σε διακοπές, εκτός σπιτιού» και το 17% δήλωσε «ασθένεια». Αντίθετα, τα ποσοστά που συγκεντρώνουν οι κατηγορίες: «έλλειψη ενδιαφέροντος για τα ευρωπαϊκά θέματα» και «έλλειψη σχετικής ενημέρωσης για την Ε.Ε. και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο», είναι αρκετά χαμηλά, 6% και 3% αντίστοιχα. Ενδιαφέρον είναι επίσης ότι δεν ανέφερε κανείς από όσους απείχαν ως λόγο την αντίθεσή του στην Ε.Ε.²⁸

Οι λόγοι της αποχής από τις κάλπες συνδέονται ως έναν βαθμό με τον πυρήνα της προεκλογικής εκστρατείας και την έλλειψη ενημέρωσης των πολιτών για τα ευρωπαϊκά θέματα. Από σχετική έρευνα που έγινε στην Ελλάδα προκύπτει ότι «η διεύρυνση, η ολοκλήρωση, το ευρωπαϊκό Σύνταγμα και η ιδιότητα του πολίτη σπανίως ετέθησαν από τα ΜΜΕ ως αντικείμενο συζήτησης και μελέτης. [...] τα ελληνικά ΜΜΕ, όπως συμβαίνει και στις περιπτώσεις άλλων κρατών-μελών, αποδίδουν ελάχιστη σημασία στην Ευρώπη και την ευρωπαϊκή πολιτική».²⁹

27. Πρβλ. για τα «διφορούμενα της αποχής» τις θέσεις όπως αυτές παρουσιάζονται από τον Α. Πανταζόπουλο, «Ο Λαϊκισμός της Δεξιάς. Το φαινόμενο της αποχής, Η Νέα Δημοκρατία και ο ΛΑΟΣ πριν και μετά τις Ευρωεκλογές», στο Χρ. Βερναρδάκης (επιμ.), *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2004*, Ινστιτούτο VPRC, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2005, σ. 141-163.

28. Πρβλ. *Flash Eurobarometer* 162, Ιούλιος 2004.

29. Ν. Δεμερτζής - Π. Τσιλιγιάννης, «Οι Ευρωεκλογές στα ελληνικά ΜΜΕ», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 24, 2004, σ. 162.

Οι απώλειες των μεγάλων κομμάτων

Σε όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε. (με μοναδική εξαίρεση τη Σλοβακία και εν μέρει την Ισπανία)³⁰ τα κυβερνητικά κόμματα, επαληθεύοντας το μοντέλο των Reif - Schmitt, σημείωσαν απώλειες σε σχέση με τις προηγούμενες εθνικές εκλογές. Στις τελευταίες Ευρωεκλογές στην Ελλάδα, το ονομαζόμενο *droppoff*,³¹ δηλαδή η διαφορά στο ποσοστό της εκλογικής δύναμης μεταξύ βουλευτικών και Ευρωεκλογών του κόμματος της ΝΔ, έφτασε το 2,35%. Ωστόσο, οι απώλειες της επιρροής του κυβερνητικού κόμματος είναι οι μικρότερες που έχουν παρατηρηθεί ποτέ στην ιστορία όλων των ευρωεκλογικών αναμετρήσεων.³² Αυτή η παρατήρηση συνάδει με τη θέση σύμφωνα με την οποία η εκλογική δύναμη των κυβερνητικών κομμάτων είναι ενισχυμένη σε Ευρωεκλογές που γίνονται την αρχή της τετραετίας τους, επειδή μπορεί να θεωρηθεί ότι επωφελούνται ακόμη από την περίοδο χάριτος. Για πρώτη φορά σε ελληνικές Ευρωεκλογές που διεξάγονται στην περίοδο χάριτος επαληθεύτηκε η παραπάνω θέση.³³

Ένα δεύτερο σημείο επαλήθευσης του θεωρητικού μοντέλου στην ελληνική περίπτωση είναι οι απώλειες στα ποσοστά των μεγάλων κομμάτων συνολικά. Στις εκλογές του Ιουνίου 2004, η δύναμη των δύο μεγάλων κομμάτων ήταν σαφέστατα μικρότερης κλίμακας: μειώθηκε κατά 8,9 μονάδες σε σύγκριση με τις βουλευτικές του Μαρτίου (77% και 85,9% αντίστοιχα). Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 2, το αθροιστικό ποσοστό των δύο μεγάλων κομμάτων είναι κατά οκτώ μονάδες υψηλότερο από το αντίστοιχο του 1999.

30. Ο κυβερνητικός συνασπισμός στη Σλοβακία κέρδισε αθροιστικά περίπου 10% σε σχέση με τις προηγούμενες γενικές εκλογές. Στην Ισπανία το Σοσιαλιστικό Κόμμα αύξησε τη δύναμή του κατά μία ποσοστιαία μονάδα.

31. Σχετικά με τον όρο, πρβλ. C. van der Eijk - M. Franklin - M. Marsh, 1996, *ο.π.*, σ. 156.

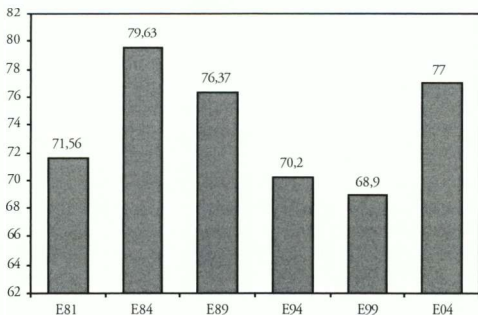
32. Σχετικά με τα «ρεκόρ της Ν.Δ.» στις Ευρωεκλογές, πρβλ. Γ. Μαυρήs «Οι Ευρωεκλογές της 13ης Ιουνίου 2004», *Πολιτική Επιστήμη*, *ο.π.*, σ. 97-98.

33. Στις Ευρωεκλογές του 1994, που πραγματοποιήθηκαν οκτώ μήνες μετά από τις βουλευτικές και επομένως συγκαταλέγονται στην περίοδο χάριτος, οι απώλειες για το κυβερνητικό κόμμα έφτασαν το 9,23%. Οι απώλειες για το κυβερνών κόμμα στις Ευρωεκλογές του 1981 και του 1989 που διεξήχθησαν την ίδια μέρα με τις βουλευτικές ήταν 4,53% και 3,17%. Η περίπτωση των τελευταίων Ευρωεκλογών στην Ισπανία είναι συγκρίσιμη με την ελληνική. Οι ισπανικές εθνικές εκλογές πραγματοποιήθηκαν μια εβδομάδα μετά τις ελληνικές. Το ποσοστό του PSOE αυξήθηκε στις Ευρωεκλογές κατά μία ποσοστιαία μονάδα. Δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αποτελεί απόκλιση από τα συμπεράσματα του μοντέλου των εκλογών δεύτερης τάξης εφόσον η αύξηση θα πρέπει να οφείλεται στην μετεκλογική ευφορία [*post electoral euphoria*] και συνιστά παράδειγμα της έννοιας της «διόγκωσης» του A. Campbell.

Το ποσοστό των τελευταίων Ευρωεκλογών είναι το δεύτερο υψηλότερο μετά το 1984. Υπενθυμίζοντας τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των Ευρωεκλογών του 1984 («εφ' όλης της ύλης» αντιπαράθεση, πόλωση και οξύτητα) τότε βρισκόμαστε μπροστά σε μια ιδιαιτερότητα: οι Ευρωεκλογές του 2004 πραγματοποιήθηκαν τρεις μόνο μήνες μετά την επάνοδο της ΝΔ στην εξουσία και, επομένως, ήταν πολιτικά αδύνατο να τεθεί σε αυτές πραγματικό διακύβευμα εσωτερικής πολιτικής. Σε παρόμοιες περιπτώσεις η απουσία ενός τέτοιου τύπου διακυβεύματος καταγράφεται και στα αποτελέσματα των ευρωπαϊκών αναμετρήσεων: συγκρίνοντας με τις Ευρωεκλογές της 12ης Ιουνίου 1994 που εντάσσονται στην περίοδο χάριτος, παρατηρείται η ομοιότροπη πτώση και των δύο μεγάλων κομμάτων, του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ, τα οποία περιορίστηκαν περίπου στο 80% και 83% αντίστοιχα της δύναμης τους στις εθνικές εκλογές του 1993 (συνολική μείωση της δύναμής τους κατά 15,8 μονάδες).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Εξέλιξη του αθροιστικού ποσοστού ΝΔ και ΠΑΣΟΚ στις Ευρωεκλογές 1981-2004

Πηγή: Επεξεργασία αποτελεσμάτων του Υπουργείου Εσωτερικών.

Οι απώλειες των μεγάλων κομμάτων οφείλονται σύμφωνα με το μοντέλο στο γεγονός ότι οι ψηφοφόροι στις Ευρωεκλογές είναι περισσότερο απελευθερωμένοι από τις κομματικές τους ταυτίσεις. Αυτό συνεπάγεται μετακινήσεις στην ψήφο [vote switching] μεταξύ των εθνικών και ευρωπαϊκών αναμετρήσεων. Ο Franklin, αναλύοντας τα αποτελέσματα των ερευνών του προ-

γράμματος European Election Study, υπολογίζει ότι καθαρή μετακίνηση ψηφοφόρων στις τελευταίες Ευρωεκλογές κυμάνθηκε στις 8,6 μονάδες.³⁴ Παράλληλα, από τις δημοσκοπήσεις εξόδου [exit poll], αναδεικνύονται ενδιαφέροντα συμπεράσματα αναφορικά με τις μετακινήσεις στην ψήφο. Από τον Πίνακα 1 διαφαίνεται ότι, τόσο για την ΝΔ όσο και για το ΠΑΣΟΚ, υπήρξε ένα ποσοστό 13% που μετακινήθηκε συγκριτικά με την ψήφο του Μαρτίου. Το 3% επέλεξε το αντίπαλο μεγάλο κόμμα, ενώ το υπόλοιπο 10% στράφηκε προς τα μικρότερα κόμματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Μετακίνηση ψηφοφόρων: βουλευτικές 2004-Ευρωεκλογές 2004

<i>Βουλευτικές 2004</i>	<i>Ευρωεκλογές 2004</i>					
	ΝΔ	ΠΑΣΟΚ	ΚΚΕ	ΣΥΝ	ΛΑΟΣ	ΛΟΙΠΑ
ΝΔ	87,2	3,1	1,7	1,4	3,6	3,0
ΠΑΣΟΚ	3,0	86,2	4,0	2,5	1,0	3,3

Πηγή: Επεξεργασία από το EXIT POLL της 13ης Ιουνίου 2004 της Εταιρείας OPINION.

Στη συνέχεια, προκύπτει το ερώτημα αν πρόκειται για σταθεροποιημένες διαρροές. Στην ερώτηση του exit poll της Opinion για τη χρονική στιγμή της τελικής απόφασης ανάλογα με το κόμμα που ψήφισαν στις Ευρωεκλογές παρατηρείται ότι όσον αφορά τη ΝΔ, εννέα στους δέκα ψηφοφόρους (91%) την είχαν επιλέξει μήνες πριν από τις Ευρωεκλογές ή δήλωσαν σταθεροί ψηφοφόροι της. Πρόκειται για ένα ποσοστό που συνδέεται τόσο με την υψηλή συσπείρωση του κυβερνητικού κόμματος, όσο και με την μετεκλογική ευφορία. Το αντίστοιχο ποσοστό για το ΠΑΣΟΚ είναι εξίσου υψηλό (88%).

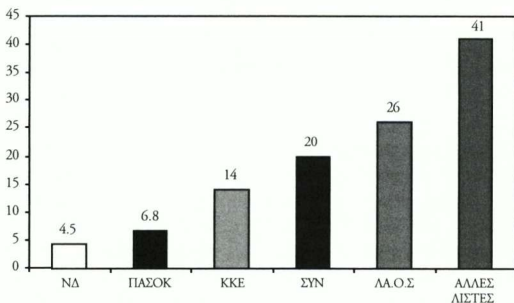
Από τις υποκατηγορίες «μερικές εβδομάδες», «τελευταίες μέρες» και «την ημέρα διεξαγωγής των Ευρωεκλογών», οι περισσότεροι έκαναν την επιλογή τους την τελευταία στιγμή (σήμερα). Η σημαντική αύξηση σε αυτή την υποκατηγορία ενδεχομένως να υποδηλώνει ότι το διάστημα των τελευταίων ε-

34. Ο μέσος όρος που προκύπτει από τους υπολογισμούς του Franklin για την περίοδο 1989-2004 είναι 8,9 μονάδες. Πρόκειται για τον χαμηλότερο μέσο όρο ανάμεσα στα 15 κράτη μέλη της Ε.Ε., πρβλ. Μ. Franklin, «The Fading Power of National Politics to Structure Voting Behaviour in Elections to the European Parliament», εισήγηση που παρουσιάστηκε στο Συνέδριο για τις Ευρωεκλογές του 2004, Κεντρικό Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο, Βουδαπέστη, 21-22 Μαΐου 2005, στο: www.ees-homepage.net/papers.

βδομάδων πριν από τις ευρωπαϊκές εκλογές ήταν σχετικά νεκρό, δεν βοήθησε αρκετούς να σχηματίσουν γνώμη και τελικά αποφάσισαν την τελευταία μέρα («σήμερα») λόγω της υποχρέωσης που αισθάνονταν να ψηφίσουν. Το βασικό ερώτημα που αναφέρεται είναι προς ποιο κόμμα στράφηκαν οι ψηφοφόροι της «τελευταίας στιγμής». Όπως προκύπτει και από τη σχηματική απεικόνιση στο Διάγραμμα 3, η επιλογή της «τελευταίας στιγμής» ευνόησε τα –πολύ– μικρά κόμματα της πολιτικής σκηνής. Το 41% όσων επέλεξαν κάποιο από τα πολύ μικρά κόμματα το έκαναν την ίδια ημέρα των εκλογών. Αντίστοιχα, το ίδιο έκανε το 26% των ψηφοφόρων του ΛΑΟΣ και το 20% όσων προτίμησαν το ΣΥΝ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Λήψη τελικής απόφασης την ημέρα των Ευρωεκλογών ανά κόμμα

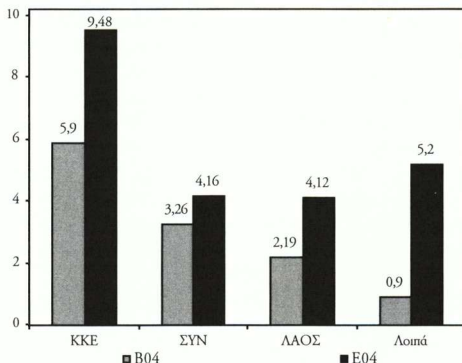

Πηγή: Επεξεργασία από το EXIT POLL της 13ης Ιουνίου 2004 της Εταιρείας OPINION.

Όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 4, η εκλογική δύναμη όλων των μικρών κομμάτων παρουσίασε αύξηση στις Ευρωεκλογές, αν και η σχετική τάση υπήρξε ασθενέστερη, σε σύγκριση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπου το εκλογικό αποτέλεσμα σαφέστερα και ευνόησε περισσότερο τα μικρότερα κόμματα, τα οποία και λειτούργησαν ως φορείς διαμαρτυρίας σημαντικού τμήματος των ευρωπαίων πολιτών. Ωστόσο ανταποκρίνεται στα αξιώματα –όπως αυτά προκύπτουν από τη σχετική βιβλιογραφία– αναφορικά με τον εκλογικό κύκλο και την περίοδο χάριτος όπου και δεν εκδηλώνονται υψηλά

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Συγκριτική απεικόνιση της εκλογικής δύναμης του ΚΚΕ, ΣΥΝ, ΛΑΟΣ και των λοιπών κομμάτων στις βουλευτικές και Ευρωεκλογές 2004

Πηγή: Επεξεργασία αποτελεσμάτων του Υπουργείου Εσωτερικών.

ποσοστά ψήφου διαμαρτυρίας.³⁵ Επιπλέον, τα ποσοστά που συγκέντρωσαν τα μικρότερα κόμματα ίσως να ήταν μεγαλύτερα, εάν δεν είχε καταγραφεί τόσο χαμηλή προσέλευση. Στην αναμέτρηση που εξετάζουμε η αποχή αποτέλεσε άλλη μια μορφή διαμαρτυρίας.³⁶ Πάντως η επιλογή της μη προσέλευσης στις κάλπες –και όχι του ονομαζόμενου στη σχετική βιβλιογραφία “voting with the boot”– δεν επιφέρει μεγάλη αύξηση ψήφων προς τα μικρά ή τα νεοπαγή κόμματα, σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στις Ευρωεκλογές του 1994 και του 1999.

Αναλυτικότερα, από τα σχετικώς μικρά κόμματα περισσότερο ενισχυμένο

35. Το συνολικό ποσοστό που έφεραν τα μικρότερα κόμματα στις τελευταίες ελληνικές Ευρωεκλογές, μπορεί να θεωρείται ως σχετικά υψηλό σε σύγκριση με τα χαμηλά ποσοστά που συγκέντρωσαν μικρότερα πολιτικά κόμματα αρκετών κρατών-μελών. Πρβλ. σχετικά με την εφαρμογή της υπόθεσης του μοντέλου των εκλογών δεύτερης τάξης για τη δύναμη των μικρότερων κομμάτων, τη μελέτη του H. Schmitt, «The European Parliament Elections of June 2004: still Second order?», *ό.π.*

36. Γ. Μαυρίης, «Οι Ευρωεκλογές της 13ης Ιουνίου 2004», *ό.π.*, σ. 94.

αναδείχτηκε το ΚΚΕ, κερδίζοντας σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές επιπλέον 3,58 μονάδες και σε απόλυτους αριθμούς 143.823 ψήφους. Μάλιστα το ποσοστό που συγκέντρωσε είναι υψηλότερο και σε σχέση με τις Ευρωεκλογές του 1999 (8,67%). Στις τελευταίες Ευρωεκλογές, το ΚΚΕ παρουσιάστηκε ως ο κύριος εκφραστής του ευρωσκεπτικισμού στην Ελλάδα.

Σαφέστατα πιο περιορισμένη υπήρξε η αντίστοιχη αύξηση της εκλογικής δύναμης του ΣΥΝ (μόνο 12.908 περισσότεροι ψηφοφόροι σε σύγκριση με τις βουλευτικές εκλογές), ο οποίος μάλιστα κατέγραψε πτώση σε σύγκριση με τις Ευρωεκλογές του 1999 (όπου και είχε εκλέξει 2 ευρωβουλευτές, συγκεντρώνοντας το 5,16% των ψήφων). Το 0,76% των ψήφων που συγκέντρωσε η λίστα «Γυναίκες της Ευρώπης» ερμηνεύει εν μέρει τη στασιμότητα του ΣΥΝ και αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας «χαλαρής ψήφου» που εκδηλώνεται στις αναμετρήσεις για την ανάδειξη των μελών του Ευρωκοινοβουλίου.

Ο ΛΑΟΣ βγήκε σημαντικά ενισχυμένος στις Ευρωεκλογές. Σε απόλυτους αριθμούς η αύξηση της εκλογικής δύναμής του, σε σύγκριση με την αντίστοιχη των βουλευτικών, έφτασε τους 90.326 ψηφοφόρους. Λαμβάνοντας υπόψη ευρήματα ερευνών σχετικών με την πολιτική φυσιογνωμία των ψηφοφόρων του ΛΑΟΣ³⁷ μπορεί να υποστηριχθεί ότι η αύξηση του ποσοστού του στις τελευταίες Ευρωεκλογές προήλθε από διαφορετικές «ομάδες» ψηφοφόρων. Αρχικώς το ποσοστό αυτό προήλθε από ψηφοφόρους της ΝΔ που είτε ήταν δυσαρεστημένοι από το κόμμα τους (αν και θεωρείται μικρό το χρονικό διάστημα από την ανάλυση της διακυβέρνησης) είτε προτίμησαν να εκφραστούν μέσω μιας περισσότερο «χαλαρής» επιλογής, όπως αυτή εκδηλώνεται στις Ευρωεκλογές. Από την άλλη πλευρά, ένα τμήμα των ψηφοφόρων του ΛΑΟΣ, σύμφωνα πάντοτε με ευρήματα ερευνών, τοποθετείται στην ονομαζόμενη «α-πολιτική» ή/και «αντι-πολιτική» (αντικομματική) ψήφο και συγκεντρώνει την υποστήριξη των ευρωσκεπτικιστών. Ως εκ τούτου, η επιλογή να ψηφίσουν ΛΑΟΣ στην ευρωκάλη υποδηλώνει, τουλάχιστον από την πλευρά των συνειδητά «α-πολιτικών» ψηφοφόρων του, σύμφωνα με την ορολογία που έχει παρουσιαστεί παραπάνω, ένα “voting with the boot” προς τις καθιερωμένες πολιτικές δυνάμεις.

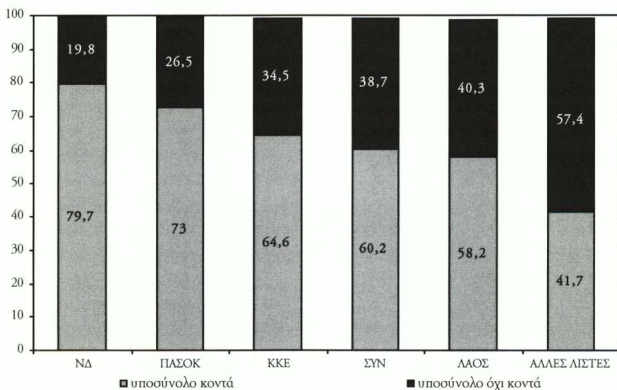
Ένα ερώτημα που ανακύπτει σχετικά με την ψήφο προς τα μικρά κόμματα είναι εάν και σε ποιο βαθμό η ψήφος αυτή αποτελεί διαμαρτυρία (αρνητική

37. Πρβλ. τη μελέτη για το ΛΑΟΣ του Γ. Κουκουράκη, «Ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑΟΣ) και ο Χώρος της Άκρας Δεξιάς στο Ελληνικό Πολιτικό Σύστημα», στο Χρ. Βερναρδάκης (επιμ.), *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2004*, ό.π., σ. 128-140.

ψήφος) προς κάποιο από τα μεγάλα κόμματα ή εάν πρόκειται για ειλικρινή ψήφο. Ένας τρόπος προσέγγισης είναι η εξέταση της εγγύτητας (από τη σχετική ερώτηση του exit poll) που νιώθει κάθε ψηφοφόρος προς το κόμμα το οποίο επέλεξε. Όπως προκύπτει από την ανάλυση των σχετικών αποτελεσμάτων, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την ύπαρξη αρνητικής ψήφου σε αυτές τις Ευρωεκλογές. Στο σύνολο του δείγματος, το 72,73% αισθανόταν κοντά ή πολύ κοντά στο κόμμα που προτίμησε, ενώ το 27,27% είτε δεν αισθανόταν κοντά είτε αισθανόταν μακριά και πολύ μακριά από το κόμμα που ψήφισε. Στο Διάγραμμα 5 παρατίθεται η εγγύτητα για το κάθε κόμμα ξεχωριστά.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Εγγύτητα στο κόμμα και ψήφος Ευρωεκλογών 2004

Πηγή: Επεξεργασία από το EXIT POLL της 13ης Ιουνίου 2004 της Εταιρείας OPINION.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο παρόν άρθρο έγινε προσπάθεια ανάλυσης στην ελληνική περίπτωση ενός θεωρητικού μοντέλου που έχει επικρατήσει να εφαρμόζεται στη μελέτη των Ευρωεκλογών. Για να απαντηθεί το βασικό ερώτημα, αν δηλαδή οι τελευταί-

ες Ευρωεκλογές στην Ελλάδα συνιστούν παράδειγμα εκλογών δεύτερης τάξης, έγινε αναφορά στο αντίστοιχο θεωρητικό πλαίσιο, όπως αυτό διατυπώθηκε αρχικά από τους Reif - Schmitt. Εκκινώντας από αυτό το μεθοδολογικό «εργαλείο» και εφαρμόζοντας τις υποθέσεις του, αναδείχθηκαν σημαντικές πτυχές των τελευταίων Ευρωεκλογών στην Ελλάδα. Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι οι ελληνικές Ευρωεκλογές 2004 εντάσσονται στο πρίσμα του μοντέλου των εκλογών δεύτερης τάξης, επιβεβαιώνοντας την ιδιαιτερότητα της αναμέτρησης για την ανάδειξη των μελών του Ευρωκοινοβουλίου.

Το αποτέλεσμα των Ευρωεκλογών προσδιορίστηκε από την πολιτική συγκυρία της περιόδου διεξαγωγής τους και από την κυρίαρχη εθνική αρένα. Η προσέλευση, με ποσοστό 63,22% υπήρξε η χαμηλότερη που καταγράφηκε ποτέ, ενώ η αποχή δεν μοιράστηκε αναλογικά στα κόμματα. Οι απώλειες των δύο μεγάλων κομμάτων και ιδιαίτερα της ΝΔ (που συγκριτικά με άλλες Ευρωεκλογές ήταν σχετικά περιορισμένες) επαληθεύουν και σε ένα άλλο σημείο τη σχετική με το θέμα βιβλιογραφία. Βρίσκονται δηλαδή σε συνάφεια με το χρονικό σημείο ένταξης των Ευρωεκλογών στον εκλογικό κύκλο των βουλευτικών και με τη μετεκλογική ευφορία από την οποία ευνοούνται τα κυβερνητικά κόμματα. Τα χαρακτηριστικά του μοντέλου των εκλογών δεύτερης τάξης επιβεβαιώνονται και στην περίπτωση των μικρότερων κομμάτων, αν και η αύξηση της δύναμής τους –με την έννοια της αρνητικής ψήφου– θα ήταν ενδεχομένως ακόμη μεγαλύτερη, αν οι Ευρωεκλογές λάμβαναν χώρα σε άλλη χρονική στιγμή του εκλογικού κύκλου ή αν η προσέλευση των ψηφοφόρων ήταν μεγαλύτερη.

Από την εφαρμογή του μοντέλου στην ελληνική περίπτωση προκύπτει ότι ο θεσμός των Ευρωεκλογών αποτελεί για το εκλογικό σώμα «μέσο» είτε για να εκφράσει ενδιάθετες κομματικές προτιμήσεις είτε για να δείξει τη διαμαρτυρία του προς το κόμμα που συνήθως ψηφίζει όταν πρόκειται για βουλευτικές εκλογές. Ωστόσο, το μεγάλο ποσοστό δικομματισμού που καταγράφηκε στις τελευταίες Ευρωεκλογές είχε ως αντίκτυπο η εκλογική δύναμη των μικρότερων κομμάτων να είναι μεν σαφέστερα μεγαλύτερη σε σύγκριση με την αντίστοιχη τρεις μήνες νωρίτερα, αλλά να υπολείπεται από την ανάλογη προηγούμενων Ευρωεκλογών. Από αυτή την παρατήρηση μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι έλληνες ψηφοφόροι δεν ψηφίζουν ουσιαστικά διαφορετικά στις εκλογές δεύτερης τάξης και ότι εντοπίζεται μια τάση συνέχειας στις κομματικές τους επιλογές. Ενδεχομένως αυτή η εκλογική συμπεριφορά να συνδέεται με τον (εθνικό) χαρακτήρα που έχουν προσδώσει τα κόμματα στην

εκλογική αναμέτρηση και με το ότι δεν προσφέρθηκαν πειστικές εναλλακτικές λύσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να κινητοποιήσουν το εκλογικό σώμα. Ταυτόχρονα η έλλειψη διακυβεύματος, αλλά και η υπό διαμόρφωση πολιτική αρένα από τις πρόσφατες ακόμη βουλευτικές εκλογές, προσέδωσε στις Ευρωεκλογές τον χαρακτήρα μιας αναμέτρησης μικρότερης σημασίας. Ωστόσο, σε αντιδιαστολή με τον χαρακτηρισμό των Ευρωεκλογών ως εκλογών δεύτερης τάξης, το γεγονός ότι διεξάγονται κάθε πέντε χρόνια παράλληλα και στα 25 κράτη-μέλη της Ε.Ε., ανεξάρτητα από τον εκλογικό κύκλο των βουλευτικών εκλογών, επιτρέπει τη μελέτη τους ως «εργαστήρι» για την άντληση συμπερασμάτων ως προς τη συμπεριφορά των ψηφοφόρων όχι μόνο στις ίδιες τις Ευρωεκλογές, αλλά και στις βουλευτικές εκλογές.

ΝΙΚΟΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

*Κριτική παρουσίαση του πολιτικού στοχασμού
του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗ*

ΘΕΜΕΛΙΟ

ΝΙΚΟΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

*Κριτική παρουσίαση του πολιτικού
στοχασμού του Κωνσταντίνου Καστοριάδη*

ISBN 960-310-312-8 ~ Σελίδες 328

Η κριτική παρουσίαση του πολιτικού έργου ενός σημαντικότητας και καθολικού στοχαστή του δραματικού 20ού αι., του Κ. Καστοριάδη, είναι η αφετηρία αυτού του δοκιμίου. Ο πολιτικός στοχασμός του μας εντάσσει σ' ένα ρεύμα δημοκρατικής έμπνευσης και πράξης, μας τοποθετεί αμέσως στην κίνηση της σκέψης. Μας επιβάλλει έτσι να σκεφτούμε, με τα δικά μας μέσα, την πραγματική κατάσταση των σημερινών δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών, που τις χαρακτηρίζει η όλο και πιο έκδηλη απουσία νοήματος: διάγνωση που οφείλουμε στο μεγάλο στοχαστή.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ - ΛΕΣΧΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Σόλωνος 84, τηλ. 210 36 08 180, 210 36 02 646, FAX 210 36 12 092

http://www.themelio-ekdoseis.gr e-mail: info@themelio-ekdoseis.gr